

Голуб А.Є.,
аспірантка,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
Науковий керівник: Плисюк Н.М.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,

ПОШКОДЖЕННЯ ТА ЗНИЩЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тривалість та інтенсивність збройного протистояння на сході України з 2014 року та загострення конфлікту і розвертання повномасштабної війни в 2022 році призвело до того, що велика кількість культурних пам'яток є пошкодженими: деякі пошкоджені, деякі вщент знищені (від найменших творів живопису та ужиткового мистецтва до архітектурних комплексів і цілих міст). З лютого 2022 року суспільство сколихнуло неймовірні трагедії, що сталися на території України. Звичайно, цінність людського життя – неоспорювана, і вона, безперечно, навіть не йде в жодне порівняння з якимись матеріальними об'єктами. Поруч із цим характер цієї війни зумовлює особливий також інтерес нашого противника до культурних цінностей та культури українського народу загалом. Як вказує Д. О. Кошиков, «історичний досвід демонструє, що в умовах війни противники обирають у якості мішені культурну спадщину для того, щоб завдати шкоди самосвідомості противника і навіть самому його існуванню. Це відбувається особливо у випадках, коли сторона конфлікту прагне знизити ймовірність культурного виживання противника. Свідоме руйнування об'єктів культурної спадщини обумовлено неприйняттям чужих поглядів, ідей та думок. Як писав Ф. Бюньйон, директор Управління міжнародного права та співробітництва в рамках руху Міжнародного комітету Червоного Хреста, метою знищення пам'яток є «...вбивство душі людини, її історії, культури та релігії, щоб згодом стерти всі сліди її існування» [1, с. 49]. Нашою задачею в цьому дослідженні буде розглянути теперішній стан фактичного захисту культурних цінностей від рук загарбників, а також дієві практичні шляхи не тільки збереження таких цінностей, а й притягнення винних осіб до відповідальності.

З огляду на тему та завдання цього дослідження, ми не будемо зупинятись на понятті культурних цінностей, сутності посягань на них, тощо, оскільки це не є предметом даної публікації. Поруч із цим варто вказати на деяку статистику, зокрема, станом на 27 листопада 2024 року ЮНЕСКО підтвердила пошкодження 468 об'єктів з 24 лютого 2022 року: 145 релігійних об'єктів, 32 музеї, 238 будівель, що представляють історичний та/або художній інтерес, 33 пам'ятники, 17 бібліотек, 1 архів, 2 археологічні пам'ятки [2]. При цьому, ЮНЕСКО надає примітку про те, що підтвердження знищення чи пошкодження одного об'єкта культурної спадщини повинно бути опубліковано в декількох визнаних ЮНЕСКО джерелах, тому, на нашу думку, таких пошкоджень та знищень, а тим більше викрадень культурних цінностей з території України значно більше, з огляду на те, що більшість таких злочинів стається на окупованих територіях та не можуть бути належним чином зафіксовані. Окрім цього International Council of Museums (ICOM) спільно з Міністерством культури та інформаційної політики комунікацій України підготували «Надзвичайний Червоний список культурних цінностей під загрозою – Україна» (Emergency Red List of Cultural Objects at Risk – Ukraine) [3], в якому визначені певні категорії культурних цінностей, що потребують особливої охорони, нормативні акти, які регулюють питання захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту. Фактично, створення такої інформативної – один із заходів, спрямованих на убезпечення культурних цінностей під час збройного конфлікту. Схожий, але більш розгорнутий буклет було створено в Малі: У 2012 році за підтримки ЮНЕСКО було випущено буклет під назвою *Passeport pour le patrimoine* (листопад 2012 року), який містить описи, карти, фотографії та географічні координати охоронюваних історичних споруд і місць на півночі Малі [4, с. 8]. В інших випадках, (Надзвичайний Червоний список лівійських культурних об'єктів під загрозою, підготовленим у 2011 році генеральним секретаріатом Міжнародної ради музеїв (ICOM), або неофіційним списком «заборонених до пошкодження об'єктів» для Алеппо, розповсюдженим у липні 2013 року Heritage for Peace і UK Blue Shield) неурядові організації можуть оприлюднювати списки та місця розташування значних нерухомих культурних цінностей [4, с. 8] для попередження противника про те, які об'єкти знаходяться під охороною, пошкодження яких нестиме за собою міжнародно-правову відповідальність.

Фактично, для створення таких списків сама Україна має мати чіткі списки та бази даних своїх культурних цінностей, які не були, на жаль, створені ні після 2014 року, ні після вторгнення 2022 року. Дія норм, а саме захист та повага до культурних цінностей (повторюємо фактично статтю 3 Конвенції про захист культурних цінностей під час збройного конфлікту 1954 року [5]) здійснюється не тільки в період збройного конфлікту, а й до нього. Йдеться про чіткий облік культурних цінностей, маркування, підготовка як правова, так і матеріальна: підготовка правової основи обліку, збереження, переміщення та подальшого зберігання культурних цінностей, порядку фізичного захисту культурних об'єктів, а також, по суті, сама підготовка матеріалів для укріплень і тд. Розуміємо, що це недоцільно зберігати на складі музею також купу мішків із піском чи фанери та плівки, але мінімальний запас повинен бути забезпечений, як не на самому об'єкті охорони, так у відповідних складах.

Поруч із цим виникає питання притягнення винних осіб від відповідальності. На нашу думку, Україною разом із фіксуванням вивезення, пошкодження та зниження культурних цінностей повинна бути здійснена робота щодо звернення до відповідних міжнародних інстанцій із скаргою про порушене право. Судові процеси між Україною та РФ щодо культурних цінностей, які фактично відносяться, до прикладу, до Кримського пів-острову, непоодинокі. Значно простіше, коли в справі існує третя сторона як, до прикладу, у справі про «скіфське золото», що було значним успіхом для України на міжнародній арені. Також існує механізм звернення до Міжнародного кримінального суду в Гаазі, зокрема, вперше він розглянув справу про знищення та пошкодження культурної спадщини в 2016 році – це справа проти малійського ісламіста Ахмад Аль Факі Аль-Махді, який обвинувачується у знищенні історичних та релігійних пам'яток у місті Тімбукту (2012 рік) [6]. Ця практика була досить успішною, а тому, фактично, такі заходи як маркування об'єктів культурної спадщини, опис та ведення відповідної бази даних культурних цінностей, створення відповідних інформуючих матеріалів можуть бути передумовою якісного звернення до міжнародних інстанцій. Звичайно, це не виключає здійснення національного судочинства, але з огляду на характер конфлікту та ворогуючої сторони, національне провадження проти винних осіб скоріше буде безрезультативним.

Тому, на нашу думку, питання правового забезпечення збереження культурних цінностей під час збройного конфлікту, а також подальший аналіз міжнародної судової практики в цьому ключі є перспективними напрямками роботи у подоланні спроб агресора до знищення нашої культурної ідентичності.

Список використаних джерел:

1. Кошиков Д. О. Правові аспекти захисту культурних цінностей в умовах збройної агресії російської федерації //Juris Europensis Scientia. 2022. №. 6. С. 48-52;
2. Damage and Victims: In the face of war, UNESCO's action in Ukraine. Official UNESCO site and statistics. URL: <https://www.unesco.org/en/ukraine-war/damages-and-victims?hub=66116> ;
3. Червоний список культурних цінностей України під загрозою: Культурна спадщина. Офіційний ресурс Міністерства культури та стратегічних комунікацій України. URL: <https://mcsc.gov.ua/kulturna-spadshchyna/chervonyy-spysok-kulturnykh-tsinnostey-ukrainy-pid-zahrozoiu/> ;
4. Roger O'Keefe, Camille Péron, Tofiq Musayev, Gianluca Ferrari Protection of cultural property: military manual. UNESCO, International Institute of Humanitarian Law. 2016. 91 p. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246633>
5. Конвенция о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта. 14 мая 1954 года. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU54K01U>;
6. Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, at the opening of the confirmation of charges hearing in the case against Mr Ahmad Al-Faqi Al Mahdi. International Criminal Court. 1 March 2016. URL: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=otp-stat-01-03-16> .